

POJEM TOLERANCIE A NETOLERANCIE

PhDr. Imrich Vašečka

DRAFT

marec 2006

TOLERANCIA

Termín *tolerancia* pochádza z latinčiny a mal podobu *tollere*. Pôvodne tento termín mal podľa R. Palouše (1995) význam uniesť bremeno, niesť ho. Odvodené sloveso *tolerare* má trojaký význam: - znášať, trpieť; - zniesť, vydržať, neklesať, uhájiť, „přestát“; - udržiavať, zachovávať, „zakoušet“.

Podľa poľskej encyklopédie Nowa Encyklopedia Powszechna (Nowa..., 1996) toleranciou rozumieme:

- V technike rozsah prípustnej nepresnosti.
- V medicíne prispôsobenie sa organizmu prijímanej dávke substancie - lieku. Toto prispôsobenie núti lekára zvýšiť dávku, aby bola účinná. Takáto tolerancia sa môže týkať aj liekov podobných, s ktorými sa organizmus ešte nestretol.
- V imunológii stav, kedy organizmus nereaguje imunitnou reakciou na antigén, ktorý organizmus identifikoval ako taký, ktorý je potrebné akceptovať.¹
- V spoločnosti uvedomelý súhlas s vyznávaním a hlásaním názorov, ktoré sú odlišné od našich a s voľbou spôsobu života, ktorý neaprobujeme, ale ktorý tí iní považujú za správny. Tolerancia potom znamená rezignáciu z násillia, ako prostriedku, ktorým možno vplývať na postoje iných ľudí. Výnimkou sú situácie, keď tieto postoje ohrozujú bezpečnosť a majetky iných osôb (tolerancia sa teda netýka zlodejov, vrahov a pod., týka sa ale takých deviácií, ktoré možno považovať za súkromnú vec ľudí) a keď ide o správanie ľudí, ktorým nie je priznaná schopnosť plne sa orientovať vo význam svojich činov.

K tomu možno dodať, že ak sa hovorí o tolerancii máme na mysli tiež:

- toleranciu intelektuálnu (úcta k odlišným názorom a umožnenie prezentovať ich),
- toleranciu náboženskú (právo prijímať alebo odmietajú vieru a náboženské praktiky rôznych náboženstiev a vyznaní),
- toleranciu morálnu (ak sú rešpektované základné morálne normy sú legitímne rôzne životné štýly, postoje, zvyky, obyčaje).

Problémom je, ako budeme chápať hodnotiace a nejednoznačné pojmy, ktoré používame pri vymedzovaní tolerancie a ktoré sú na prvý pohľad samozrejme. V tomto texte sú použité napríklad: *úcta, základné morálne normy, súkromná vec ľudí, násillie, ohrozenie*

¹ Podnetné pre nás môže byť, že v mechanizme vznikania imunologickej tolerancie hrajú významnú úlohu genetické faktory. Od aktívnej tolerancie treba odlišiť situáciu, kedy imunitný systém je neaktívny pre vyčerpanie svojich možností, alebo pre geneticky podmienené neodpovedanie. Imunitná tolerancia voči vlastným tkanivám sa vytvára počas plodového života. V tom období je ale možné vytvoriť imunitnú toleranciu aj k cudzím antigénom, ak dôjde k prekonaniu prirodzenej izolácie organizmu od vonkajšieho prostredia.

bezpečnosti a pod. Používanie týchto hodnotiacich pojmov a vôbec, hodnotiace chápanie pojmu *tolerancia* je riskantné a takéto definície sú ťažko použiteľné.

Podľa Radima Palouše (1995) ekvivalentom slova *tolerancia* je v češtine (aj v slovenčine) *znášanlivosť*. Pociťuje sa ako láskavé či dokonca blahosklonné pripúšťanie postojov, názorov alebo chovania človeka či ľudí odlišného založenia. Najbežnejšie významové určenie je teda poznamenané prevahou trpnosti, pasivity. Znášame, čiže strpíme, nevnučujeme vlastné, nerozčuľujeme sa nad inakosťou iných.

R. Palouš hovorí ale aj o modernom významovom určení tolerancie. Tolerantný človek poníma vlastnú pravdu ako niečo, čo pripúšťa existenciu aj iných názorov, pripúšťa, že k pravde možno dospieť aj z iných východísk, a že aj vlastné stanovisko je dobovo a situačne podmienené.

Dodajme k tomu, že tieto dva tolerantné postoje sú značne rozdielne vo svojich dôsledkoch. Prvý ktorý znamená, že znášame, pozitívne strpíme inakosť, pripustíme ju ako možnú a legitímnu, je zárukou koexistencie, šanca na spoluprácu v tomto prípade nie je veľká. Tento postoj je garanciou maximálne možnej slobody, ktorá neobmedzuje slobodu iných. Druhý postoj priznáva iným právo na rovnocennú odlišnosť, na odlišné a rovnocenné názory a činnosť. Takáto tolerancia je akceptáciou inakosti a je východiskom pre spoluprácu, pre utváranie spoločne zdieľaného a spoločne utváraného spoločenstva.

Ak tieto dva tolerantné postoje budú utvárať krajné póly kontinua medzietnickej, resp. medzikultúrnej integrácie, potom môžeme hovoriť o tejto škále integrácie²:

- koexistencia, nekonzfliktné súžitie, ale bez záujmu o toho druhého,
- opakujúce sa kontakty s možnosťou konfliktov,
- opakujúce sa kontakty s rastúcou adaptáciou na odlišnosť,
- vznikajúce sociálne vzťahy pri rešpektovaní a zachovávaní odlišností,
- konvergencia, sociálne vzťahy spolupráce na základe utvárania sa spoločného sveta hodnôt a významov, pri zachovávaní hlavných rozdielných črt.

Tolerancia sa v spoločnosti prejavuje nestigmatizovaním, nediskrimináciou a neprenasledovaním.

- Nestigmatizujeme ľudí ako členov nejakej skupiny (napríklad nehovoríme že pána Khona síce nepoznáme, ale určite je vychytralý, lebo oni sú všetci takí) a človeka s ktorým sme v kontakte dokážeme zbaviť kolektívnej stigmy a jednať s ním bez tejto príťaž (napríklad, keď jednáme s Rómom, ktorého osobne nepoznáme, tak ak sme človek tolerantný, tak si uvedomujeme, že v majoritnom sociálnom prostredí v ktorom žijeme je množstvo stereotypov ktoré sa týkajú Rómov, my o nich vieme, pripúšťame, že v nejakom zmysle tiež môžeme byť ich nositeľmi a mali by sme ich mať pod kontrolou).

- Nediskriminujeme a nereagujeme diskrimináciou na situácie, kedy určití ľudia neplnia funkčné požiadavky spojené s ich sociálnou pozíciou, resp. porušujú platné sociálne normy. Dokážeme dať týmto ľuďom novú šancu. Nová šanca je pochopiteľne adekvátna situácii, ktorú svojim činom vytvorili, podstatné je ale to, aby novú šancu dostali. Napríklad, ak nejakí ľudia chronicky a napriek upozorneniam neplatia nájomné, tak neostáva nič iné ako ich vystaňovať. To ale neznamená, že im viac nebudeme venovať žiadnu pozornosť a že uzavrieme pred nimi reálnu možnosť opätovne získať slušné ubytovanie.

² Inšpirované schémou K. Krzysztofeka (1994: 12). Krzysztofek nehovorí v tejto súvislosti o integrácii, hovorí o vzťahoch medzi kultúrami.

Rozsah tolerancie sa historicky mení. Vo väčšine spoločností sa ako výsledok privilegovaného postavenia jedného morálneho systému nevyskytovala vôbec, alebo iba v obmedzenej miere. Tolerancia sa spočiatku týkala iných vierovyznaní a náboženských praktík. Postupne sa rozšírila na iné oblasti až po oblasť obyčají.

Zásada tolerancie je dnes pomerne široko uznávaná a je často garantovaná dokonca právne. Napriek tomu býva často spochybňovaná a narúšaná.

Tam, kde je tolerancia plne rešpektovaná, vzniká problém hraníc tolerancie.

NETOLERANCIA

Keď hovoríme o netolerancii, hovoríme o jej dvoch vzájomne prepojených stránkach:

1. O negatívnom a arbitrálnom postoji, ktorý je tvorený súborom predsudkov. Opiera sa na nekompletných a falošných informáciách, je nadmerne zjednodušený, často nelogický, strnulý a neobyčajne odolný voči zmenám.

2. O negatívnom postoji, ktorý sa utvára a udržiava na základe fungovania sociálnej kontroly. Jej výsledkom je znevýhodnenie.

V ďalšom texte budeme hovoriť o netolerancii v jej prvom význame.

Každodenná skúsenosť a pohľad do dejín naznačujú, že netolerancia, ako súbor predsudkov, sa prejavuje:

- konformizmom, čiže podliehaním názorom, ktoré sú v danej spoločnosti záväzné a s tým súvisiacou tendenciou k stigmatizácii odlišných,
- diskrimináciou,
- perzekúciou, čiže tendenciou k hľadaniu obetných baránkov.

S týmito prejavmi netolerancie súvisia aj *obtážovanie* a *šikana*. Ich funkciou je rituálne potvrdzovať ponížujúcu sociálnu pozíciu.

Obtážovanie

Ide o takú činnosť majority, alebo jej jednotlivých príslušníkov, ktorej cieľom alebo následkom je obmedzenie slobody, zníženie ľudskej dôstojnosti, vytvorenie prostredia, ktoré je pre človeka nepriateľské, zastráajúce, zahanbujúce, pokorujúce, alebo urážlivé.

S týmito prejavmi netolerancie súvisí aj *neoprávnené postihovanie*, ktorého funkciou je zastrášiť ľudí, ktorí sa búria proti netolerancii.

Neoprávnený postih

Ide o spôsobenie ujmy niekomu preto, že sa domáhal zaobchádzania rovnakého s majoritou.

Od týchto prejavov netolerancie treba odlišiť **znevýhodnenie**.

Znevýhodnenie vzniká ako dôsledok toho, že v určitej oblasti je potrebné rešpektovať funkčné požiadavky, ktoré sú podmienkou jej fungovania - napríklad kvalifikačné požiadavky pre výkon určitej funkcie. Niektorí ľudia z rôznych dôvodov nespĺňajú tieto požiadavky a pri rozhodovaní o obsadení tohoto pracovného miesta sú znevýhodnení. Podobne v iných oblastiach, kde plnenie funkčných požiadaviek je podmienkou fungovania inštitúcie, organizácie. Najviac transparentne sa to prejavuje u postihnutých ľudí. Znevýhodnenie je údelom postihnutých ľudí a je dôsledkom funkčných požiadaviek v určitej oblasti, na ktoré postihnutí vďaka svojmu postihnutiu nemôžu dosiahnuť, dokonca ani s kompenzačnými pomôckami a inou pomocou spoločnosti.

Postihnutie (v tom najširšom slova zmysle, t.j. ako akýkoľvek znak, ktorý v očiach ľudí znevýhodňuje) narúša plynulosť spoločenských vzťahov. Ak opatrenia, ktoré sa viažu na toto postihnutie nepresahujú rozsah tohoto narušenia ide o znevýhodnenie. Napríklad, predpisy pre vydávanie vodičských preukazov nedovoľujú vydať takýto preukaz zrakovu postihnutým; zrakovu postihnutí sú v tejto oblasti znevýhodnení, ale iba do toho času, kým nebudú známe technické riešenia, ktoré toto postihnutie dokážu kompenzovať, napríklad umelé oči. Ak však z verejných prostriedkov sociálneho zabezpečenia budú príspevok na umelé oči dostávať prevažne určité rasovo, vekovo či inak vymedzené skupiny a iné nie, pôjde už o diskrimináciu.

René Girard na túto tému píše (Girard, 1997: 26):

„Někdy bývá těžké nalézt hranice mezi racionální diskriminací a svévolnou perzekucí. Z politických, morálních, lékařských atd. důvodů dnes některé formy diskriminace považujeme za rozumné a přitom se podobají dřívějším formám perzekucí; tak tomu je například s karanténou, jíž se v případě epidemie musí podrobiť každý, kdo by mohl být nakažlivý. Ve středověku lékaři odmítali představu, že by se mor mohl šířit fyzickým kontaktem s nemocnými.“

Znevýhodnenie nie je výsledkom diskriminácie, ale neschopnosti spoločnosti kompenzovať druh a stupeň daného postihnutia. Ide teda o dôsledok postihnutia zdravotného alebo mentálneho, ktoré zapríčiniť, že niektoré zdroje spoločnosti a príležitosti, sa pre postihnutého stanú nedostupné. S postihnutím sa rodíme (napríklad ľudia s vrodenu vadou zraku), alebo ho získame (napríklad pri autohavárii, v dôsledku choroby a pod.). Spoločnosť má pre mnohé takéto situácie riešenie, ktorým postihnutie odstraňuje, alebo zmierňuje (okuliare, vozík, bezbariérové bývanie, sociálne dávky, služby, sociálna práca a pod.). V závislosti od miery odstránenia dôsledkov postihnutia pre život človeka hovoríme o veľkosti jeho hendikepu. Hendikep má teda, na rozdiel od postihnutia, jednoznačne sociálny charakter.

Inou vecou je, ak spoločnosť technicky vie postihnutie kompenzovať, ale nemá možnosť urobiť tak vo vzťahu ku všetkým (napr. ekonomickú možnosť), alebo nemá tú vôľu. V takom prípade nie je možné hovoriť o hendikepe, vtedy už ide o diskrimináciu.

Postihnutie, ktoré spoločnosť dokáže kompenzovať ale z rôznych dôvodov to nerobí môže mať ale nielen telesný či duševný rozmer, ale môže byť tiež dôsledkom členstva v skupinách, ktoré spoločnosť vydeľuje výlučne na základe ich kultúrnej inakosti. Členstvo v nich si dieťa nevolí, rodí sa do týchto skupín, obmedzenia týchto skupín sa pre dieťa stávajú jeho postihnutím. Ide najmä o sociálne prostredia skupín permanentnej chudoby, skupín s alternatívnym životným štýlom, skupiny sociálne vylúčené. Socializáciou v takýchto sociálnych prostrediach deti „získavajú“ postoje typické pre tieto skupiny, ich hodnoty, potreby, behaviorálne orientácie, špecifické videnie sveta vlastné týmto skupinám. Získavajú ich bez toho, aby si členstvo v týchto skupinách zvolili z vlastného rozhodnutia. Tieto postoje, hodnoty apod. sú im akoby vopred a neodvolateľne prisúdené, a to napriek tomu, že je zrejmé, že ich vopred vylučujú z možnosti rovnoprávne participovať na zdrojoch a

príležitostiach spoločnosti. Je samozrejme sporné či spoločnosť má právo, kedy a do akej miery zasahovať do vnútorného života týchto skupín. Jedno však nie je sporné - spoločnosť je povinná zabezpečiť členom týchto skupín prístup k uspokojeniu základných potrieb, ktoré vyplývajú z prirodzených ľudských práv.

Konformizmus

Konformizmus je podliehanie názorom, ktoré sú v danej spoločnosti väčšinové a tým akoby záväzné.

Konformizmus má niekoľko zdrojov. Jedným a významným je existencia sociálnej kontroly a nutnosť prispôbiť sa jej, ak chceme v danom spoločenstve žiť, resp. mať dostatok sily postaviť sa proti prevažujúcej mienke a zároveň sa tým nevylúčiť zo spoločenstva.

Konformizmus, podobne ako stereotypy môže ale plniť v spoločnosti pozitívnu úlohu. Bolo by lepšie hovoriť o tendencii k stigmatizácii.

Diskriminácia

Pojem *diskriminácia* sa vyskytuje hlavne v politických textoch, používajú ho texty ochráncov ľudských práv, politickí komentátori, vládne dokumenty atď. Tieto texty ho málokedy vymedzujú.

Podnetný prístup možno nájsť u R. Girarda (1997: 25). O diskriminácii možno podľa neho hovoriť vtedy, keď opatrenia vo vzťahu k postihnutým (t.j. inakosti vykladanej ako postihnutie) „...zďaleka presahujú narušenie, ktoré by snad jejich prítomnosť (*postihnutých - I.V.*) mohla privodiť plynulosti spoločenských vzťahů.“

O diskriminácii možno hovoriť vtedy, keď veľmi zhruba povedané jedna časť spoločnosti upiera ľuďom v inej časti prístup k zdrojom a hodnotám, ktoré sú považované za významné. V súvislosti s menšinami môžeme o diskriminácii hovoriť vtedy, keď na základe rasy, pleti, etnicity alebo iného znaku, ktorý majú príslušníci danej skupiny prirodzene a nie v dôsledku voľby, majú títo menej výhodné podmienky, ako by ich mal niekto iný v rovnakej situácii, ale bez týchto znakov. Inú podobu má v tomto prípade diskriminácia optikou majority a inú optikou menšiny.

V rôznych politických a publicistických textoch sa hovorí o rôznych podobách diskriminácie. Hovorí sa o diskriminácii priamej a nepriamej, individuálnej a skupinovej, uvedomelej a neuvedomelej. Na základe množstva týchto textov a vlastnej reflexie skutočnosti možno sa pokúsiť tieto **podoby diskriminácie** vymedziť.

1. Priama alebo nepriama diskriminácia.

S priamou diskrimináciou sa stretávame, ak k diskriminácii dochádza uvedomele na základe zákona, predpisu, nariadenia a pod. Výstižnejšie ju možno nazvať *systémovou diskrimináciou*, pretože diskriminuje spoločenské zriadenie tým, že právne zakotvuje nerovné vzťahy medzi ľuďmi. Napríklad apartheid v bývalej Juhoafrickej únii, otroctvo v bývalých južných štátoch Únie, segregačný režim medzivojnového slovenského štátu, režim nacistického Nemecka atď.

S nepriamou diskrimináciou³ sa stretávame, ak ide o diskrimináciu prostredníctvom zdanlivo neutrálneho zákona, predpisu, nariadenia, alebo prostredníctvom určitých zvyklostí.

³ Niektorí autori ako opozitum k priamej diskriminácii uvádzajú diskrimináciu štrukturálnu alebo inštitucionálnu (napríklad Šišková, 1998).

Výstižnejšie ju možno nazvať *societárnou diskrimináciou*⁴. Takáto diskriminácia nie je formulovaná explicitne v texte nariadenia, resp. ľudia sa zdráhajú svoju diskriminačnú činnosť v neformálnych vzťahoch nazvať diskrimináciou. To, že ide o diskrimináciu poznáme obyčajne až z efektov takejto činnosti. S takouto diskrimináciou sa môžeme stretnúť napríklad pri pridelovaní obecných bytov na základe kritérií, kde sa z pridelenia vylučujú ľudia nie na základe zjavne rasových znakov, napríklad farby pleti, ale na základe znakov sociálnych a kultúrnych, ktoré však s etnickou či rasovou menšinou súvisia. Napríklad nezamestnanosť ako faktor nepridelenia bytu bez ďalšieho prešetrenia, bez možnosti výnimky v situácii, kedy nezamestnaní sú zväčša príslušníci jednej etnickej skupiny, resp. títo sú vždy na konci pomyselnej fronty. O tomto type diskriminácie možno hovoriť aj vtedy, keď príslušník menšiny je v obchode obslužený až posledný, keď je v sociálnom prostredí predmetom vtipov, ponižovania, keď je v obchode pozorne sledovaný či náhodou nekradne a pod.

2. Uvedomelá alebo neuvedomelá diskriminácia.

Uvedomelá diskriminácia je taká, keď dominujúce spoločenstvo, jeho príslušníci, diskriminujú ľudí s menšinovým znakom s plným vedomím, že ide o upieranie im prístupu k určitým hodnotám a zdrojom. Táto diskriminácia býva legitimizovaná rôznymi teóriami rasistickými, náboženskými, triednymi a pod., ktoré v danej spoločnosti vládnu.

Neuvedomelá diskriminácia je taká, keď dominujúce spoločenstvo, jeho príslušníci diskriminujú ľudí s menšinovým znakom, pretože je taký zvyk, pretože v danom sociálnom prostredí sa považuje za samozrejmé, že určití ľudia nemajú prístup k určitým hodnotám, pretože je to tak, také je prirodzené usporiadanie vzťahov. V prostredí sa nereflektuje, že ide o diskrimináciu, že ide o predsudky. Príslušníci tohto prostredia sa s tým od narodenia stretávajú a ani ich nenapadlo reflektovať situáciu, spochybníť z dôvodu napríklad ľudských práv toto „prirodzené“ usporiadanie.⁵ Ich myslenie a konanie je v zajatí stereotypov a predsudkov rasových, etnických, náboženských, triednych, ideologických a pod. Týchto ľudí to samozrejme neospravedlňuje, ale vytvára to možnosť vysvetliť im situáciu, urobiť ich citlivými na menšinové postavenie tých ľudí, ktorí sú „iní“. Aktuálne je to zvlášť vo vzťahu k pracovníkom štátnej správy a samosprávy, k sociálnym pracovníkom, učiteľom, policajtom, poslancom a pod.

3. Individuálna a skupinová diskriminácia.

V prípade individuálnej diskriminácie diskriminuje jednotlivec. Táto činnosť môže mať podobu fyzického násillia s dôsledkom smrti, poškodenia zdravia, zničenia majetku, nepripustenia k príležitosti a pod. Ide vtedy o diskrimináciu, ktorá je ľahko pozorovateľná a právne postihnuteľná (skupina skeenheads poškodí mladého Róma a jeho rodinu, zdevastujú židovskú kultúrnu pamiatku, úradník nepridelí hodnotu a zdôvodní to rasovo a pod.).

Skupinová diskriminácia nie je ľahko pozorovateľná, obtiažne sa dokazuje a ťažko ju prisúdiť konkrétnym osobám. Napríklad rómskej rodine nie je umožnené kúpiť si rodinný dom v dedine, rómsky uchádzač o zamestnanie má sťažený prístup na primárny trh práce, rómske rodiny nedostanú po povodniach porovnateľnú pomoc a pod. Podľa typu skupiny, ktorá diskrimináciu pripustí, možno potom hovoriť o diskriminácii inštitucionálnej, mimo inštitucionálnej a quazi inštitucionálnej.

O inštitucionálnej diskriminácii možno hovoriť vtedy, keď:

⁴ Je príznačné, že slovenčina ani čeština nepoznajú pojem, ktorý by adekvátne odzrkadľoval obsah pojmu *societal discrimination*.

⁵ V detstve som sa v prostredí v ktorom som vyrastal, stretal s takouto situáciou hlavne vo vzťahu k Rómom, ale do istej miery aj k Nemcom, k Maďarom a k Židom.

- Diskriminujú systémy a režimy práce s klientami, ktoré sociálne inštitúcie používajú pre uspokojovanie potrieb svojich klientov. V tomto zmysle je inštitucionálna diskriminácia súčasťou nepriamej diskriminácie.

- Diskriminuje sociálny pracovník ako zamestnanec určitej sociálnej inštitúcie, keď svoju profesionálnu roľu naplňa diskriminujúcim spôsobom, pretože do jej výkonu prenáša predsudky a perzekučné presvedčenia s ktorými sa stretáva vo svojom sociálnom prostredí. V tomto zmysle je inštitucionálna diskriminácia súčasťou nepriamej diskriminácie.

- Diskriminuje neexistencia systémov a režimov práce, ktoré by mali zabezpečovať včasné identifikovanie a odborné riešenie nepriaznivých životných situácií príslušníkov menšín. V tomto zmysle je inštitucionálna diskriminácia súčasťou nepriamej diskriminácie.

Dôsledkom inštitucionálnej diskriminácie je vylučovanie príslušníkov menšiny z dosahu inštitúcií, predovšetkým inštitúcií verejnej správy, pracovného trhu, systému vzdelávania.

O mimo inštitucionálnej diskriminácii, možno hovoriť v bezprostredných vzťahoch medzi komunitami. Dôsledkom tohto druhu diskriminácie je vylučovanie ???

O quazi inštitucionálnej diskriminácii možno hovoriť v rovine občianskej spoločnosti, v rovine cirkví a pod. Dôsledkom tohto druhu diskriminácie je vylučovanie ???

Diskriminácia sa môže týkať:

- Miesta človeka v spoločnosti, čiže jeho socioekonomického postavenia. Ide o situácie, kedy majorita upiera, sťažuje, ale tiež nepomáha keď je to opodstatnené v prístupe k príležitostiam na vertikálny vzostup v sociálnej štruktúre. Napríklad keď ???

- Účasti človeka v kultúre. Ide o situácie, kedy majorita ???

- Účasti človeka v sociálnych vzťahoch a činnostiach, ktoré v spoločnosti realizujú skupiny, ktorých je členom. Ide o situácie, kedy majorita ???

Príkladom diskriminácie v ČR môže byť diskriminácia Rómov.

O priamej, systémovej diskriminácii nie je možné v ČR hovoriť. Možno hovoriť o diskriminácii nepriamej, sociétarnej. Sociétarna diskriminácia Rómov v ČR sa majoritnej populácii vracia v podobe problémov, pred ktorými stojí politika rómskej integrácie. Tieto problémy možno reflektovať z rôznych hľadísk. Z hľadiska vonkajších prejavov možno vo vzťahu ku Koncepcii rómskej integrácie pre rok 2003 a Koncepciou pre rok 2004 hovoriť o problémoch v oblasti ľudských práv, v oblasti národnostnej a v oblasti sociálno-kultúrnej. Z hľadiska dôsledkov sociétarnej diskriminácie možno hovoriť o problémoch, ktoré súvisia s rozdielnym prístupom k príležitostiam v rôznych sociálnych skupinách rómskej populácie.

Perzekúcia

Perzekúcia znamená prenasledovanie. Ako pojem sa používa v niekoľkých významoch. Vo význame hľadania a prenasledovania „obetných baránkov“. Tiež vo význame obmedzovania slobody pohybu, slobody voľby vôbec.

Dôvody perzekúcie bývajú rôzne. Obyčajne politické keď sa majorita snaží zvýšiť svoju súdržnosť a najlepším prostriedkom je spojiť sa proti spoločnému nepriateľovi. Ide o to nájsť ho a legitimizovať hrozbu, ktorú predstavuje pre majoritu. Ale aj vtedy, keď sa politická reprezentácia snaží odvieť pozornosť od problémov, ktoré politicky destabilizujú spoločnosť. Menšiny sú na to ako stvorené. A keď nie sú poruke reálne existujúce menšiny, tak ich úlohu preberie nejaká iná skupina v spoločnosti, z ktorej politická reprezentácia obetného baránka

urobí.⁶ Takže vhodné menšiny sú vlastne vždy k dispozícii a ktorá sa stane obetným baránkom závisí od znakov, ktorými sa odlišuje od majority.

Hľadanie „obetných baránkov“ spočíva v tom, že spoločnosť, jej časť, zaťažuje inú časť spoločnosti - obetného baránka, zodpovednosťou za to, čo neurobil. Obetným baránkom sa skupina (jednotlivec vtedy ak funguje ako symbol skupiny) môže stať vtedy, keď:

- Provokuje svojim správaním (a niekedy iba tým, že existuje) nechuť a antipatiu prostredia (nerešpektovaním noriem v spoločnosti, aroganciou, provokovaním závidí) (majorita si hľadá dôvod pre uvoľnenie svojich frustrácií, obáv, verí, že tým zažehná nebezpečie, hľadá vinníka, ktorého možno urobiť zodpovedným za nešťastia).

- Vydeľuje sa ako člen menšinovej skupiny, resp. takto ho vydeľuje prostredie.

- Prezентuje svoju bezmocnosť (neschopnosť či nechuť brániť sa, čo sa považuje za slabosť).

- Rastie miera súhlasu spoločnosti s prenasledovaním (obyčajne v ekonomických, politických či ideologických krízach - Hitler, Stalin, McCarthy).

Podoba perzekučného stereotypu je pre všetky prípady rovnaká:

Tých, ktorí sú „iní“ ponížiť, urobiť z nich ľudí horšej kategórie, prípadne posunúť stigmú aj do minulosti podľa zásady *vždy boli takí*. Potom z týchto ponížených ľudí už možno urobiť obetných baránkov, zneužiť ich, poškodiť. Tento mechanizmus, ktorý použili nacisti voči Židom možno sledovať napríklad vo filme Polaňského *Pianista*.

Dôvody, pre ktoré dominujúca spoločnosť siaha k perzekučnému stereotypu:

- Frustrácia z vlastných neúspechov

„Spúšťačom“, podnetom pre použitie perzekučného stereotypu je určenie vinníka frustrácie, určenie obetného baránka a zdôvodnenie (za vinníkov moru v roku 1348 boli určení Židia a zdôvodnené to bolo tým, že vždy boli proti kresťanom).

Dôsledkom je stigmatizácia ako ľudí horšieho druhu, ktorí si zaslúžia pohrdanie a zlé zaobchádzanie.

- Potreba stabilizovať, zjednotiť majoritnú spoločnosť (k tomu je potrebný nepriateľ).

„Spúšťačom“, podnetom pre použitie perzekučného stereotypu je legislatíva, alebo akýkoľvek iný inštitucionálny mechanizmus, ktorý legitimizuje horšie zaobchádzanie.

Dôsledkom tohto mechanizmu je vylúčenie určitej kategórie ľudí zo spoločnosti. Napríklad Rómovia na Slovensku v roku 1942 (?).

- Potreba rozvíjať majoritnú spoločnosť (zvyčajne na úkor menšín, resp. tých, ktorí sú „iní“).

„Spúšťačom“, podnetom pre použitie perzekučného stereotypu je legislatíva, alebo akýkoľvek iný inštitucionálny mechanizmus.

Dôsledkom tohto mechanizmu je vylúčenie určitej kategórie ľudí zo spoločnosti. Napríklad Rómovia po roku 1992 v ČR (neudelenie občianstva) a v SR po roku 2002 (úprava sociálnych dávok).

Príkladom perzekúcie v ČR v súčasnosti môžu byť Ukrajinci na pracovnom trhu.

⁶ Majstrom na to bol J. V. Stalin a bolševický režim vôbec.

Literatúra:

Girard, R., 1997. *Obětní beránek*. Praha: Lidové noviny.

Krzysztofek, K., 1994. „Tolerancja - zarys problematyki badawczej. In: Rosół, A., M. S. Szczepański, 1994. *Tolerancja. Szkice socjologiczne*. Tom 1. Częstochowa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.

Locke, J. *List o tolerancji*, Warszawa 1963.

Nowa..., 1996. *Nowa Encyklopedia Powszechna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Palouš, R., 1995. Poznámky k problému tolerance. Pp. 240-245. In: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha: Akademie. K vydání připravil prof. PhDr. Milan Machovec, DrSc.

Šišková, T., (ed.), 1998. *Výchova k toleranci a proti rasizmu*. Sborník. Praha: Portál.